

Nuttig voor beheerder en beleid

LANDELIJK MEETNET DAGVLINDERS EN LIBELLEN

C. van Swaay, R. Ketelaar en C. Plate

In de landelijke meetnetten dagvlinders en libellen wordt actuele informatie verzameld over de aantalsontwikkeling van deze soortgroepen in Nederland. Zowel dagvlinders als libellen zijn goede graadmeters voor de kwaliteit van natuur en milieu in Nederland en zijn dan ook een onderdeel van het landelijk Netwerk Ecologische Monitoring (NEM). Samen omspannen ze vrijwel alle belangrijke begroeiingstypen in Nederland, waarbij de dagvlinders met name bruikbaar zijn voor terrestrische gebieden en de libellen voor waterrijke locaties. Beide groepen reageren snel op kleine veranderingen in de kwaliteit van hun habitat of het beheer.

Het landelijk meetnet dagvlinders gaat nu al weer zijn tiende jaar in. De eerste jaren was dit meetnet vooral gericht op gewone soorten. De laatste jaren wordt er ook veel meer aandacht besteed aan het volgen van Rode lijst- en doelsoorten. Na een proefjaar in 1997 is het Landelijk meetnet libellen in 1998 echt van start gegaan. Het is de bedoeling dat ook dit meetnet de komende jaren wordt uitgebouwd, zodat de ontwikkeling van libellen over een paar jaar precies gevolgd kan worden.

Dagvlinders

Van de 70 soorten inheemse standvlinders zijn er 17 verdwenen uit ons land. Van de overige 53 worden er 30 in hun voortbestaan bedreigd en staan derhalve op de Rode lijst. De resterende 23 soorten worden als 'thans niet bedreigd' beschouwd. Om aantalsveranderingen te kunnen vaststellen, wordt volgens een gestandaardiseerde manier op vaste routes wekelijks geteld van april tot en met september. Elke route bestaat uit maximaal 20 secties van elk 50 m waarop het aantal vlinders per soort wordt geteld. De route wordt zo gekozen dat deze zoveel mogelijk door één begroeiingstype loopt en de secties wat vegetatie en structuur betreft homogeen zijn. Naast deze 'gewone' routes zijn er de laatste jaren soortgerichte routes uitgezet voor zeldzame soorten van de Rode

lijst. Op deze routes wordt maar één soort in zijn hoofdvliegtijd geteld, vaak door terreinbeheerders. Ze liggen op plekken waar zich nog goede populaties bevinden (meestal natuurgebieden). Omdat bij een soortgerichte route maar één soort gevolgd hoeft te worden, kan het aantal tellingen beperkt blijven tot ongeveer vier.

Libellen

Vijf van de 61 inheemse libellen zijn uit ons land verdwenen. Van de resterende 56 soorten staan 22 soorten op de Rode lijst. De overige 24 soorten worden momenteel niet in hun voortbestaan bedreigd. De methode die wordt toege-

past binnen het meetnet libellen lijkt sterk op die van de dagvlinders. Libellen worden geteld langs vaste transecten langs de waterkant. Deze transecten zijn over het algemeen korter dan een dagvlinderroute. Een 'gewone' route wordt eenmaal per twee weken geteld in de periode begin mei tot begin september. Daarnaast zijn er al veel soortgerichte routes in Nederland uitgezet. Deze worden driemaal geteld in de hoofdvliegtijd van de soort. Een groot aantal tellers van deze soortgerichte routes is afkomstig van natuurbeheersorganisaties. Meer informatie over de methode van beide meetnetten is op te vragen bij De Vlinderstichting.

Analyse

Voor het analyseren van de aantalsontwikkeling van de soorten over een reeks van jaren, worden indexen berekend waarbij het basisjaar 1990 (bij dagvlinders) of 1998 (t.z.t. bij libellen) op 100 wordt gesteld. De indexwaarde van elk volgend jaar geeft de relatieve verandering weer ten opzichte van dit basisjaar. Met behulp van deze indexen kan een trend berekend worden over de hele periode. Zo kun je zien of er een significante toe- of afname is.

Resultaten

De resultaten van de meetnetten kunnen op verschillende manieren gebruikt worden:

Veenhooibeestje. Foto: De Vlinderstichting Kars Veling

Bont dikkopje. Foto: De Vlinderstichting Henkjan Kievit

48

- op terreinniveau: een beheerder wil weten hoe het met de soorten (eventueel van de Rode lijst) in zijn terrein gaat;
- op landelijk niveau: hoe gaat het met de vlinders in ons land, wordt de volgende Rode lijst korter dan de huidige en zijn er verschillen tussen de begroeiingstypen?
- in een Europees verband: doen de vlinders het bij ons slechter of juist beter dan in andere landen?
- op onderzoeksniveau: voor het beantwoorden van allerlei onderzoeksvragen zoals het effect van bepaalde beheersmaatregelen.

Het Landelijk meetnet libellen bestaat nog maar kort. Daarom worden de resultaten van het meetnet dagvlinders gebruikt om de mogelijkheden aan de hand van resultaten toe te lichten.

Terreinniveau

Per terrein of perceel kan de aantalsontwikkeling van het aantal vlinders vergeleken worden met het landelijk beeld. Na enkele jaren wordt dan duidelijk of de soort het beter of juist slechter doet dan het landelijk gemiddelde. In het Korenburgerveen (Winterswijk, Gld) zijn bijvoorbeeld tussen 1992 (de start van de route) en 1997 maar liefst zeven doelsoorten geteld. Van vier van deze soorten zijn er voldoende gegevens om ze te vergelijken met de landelijke trend. Zilveren maan, Geelsprietdikkopje en Heideblauwtje

volgen min of meer de landelijke trend. Het Bont dikkopje, een karakteristieke Rode lijst soort van vochtige bosranden, doet het echter juist slechter dan in de rest van het land. Dit komt doordat de bospaden in het Korenburgerveen steeds meer in de schaduw van de flink groeiende bomen komen te liggen. Ook het Koevinkje, een vrij algemene vlinder van vochtige bosranden, gaat achteruit. Landelijk is dit één van de drie soorten die juist vooruit gaan.

De vliegtijd van veel vlinders is kort. Vaak vliegen ze maar vijf weken en is de hoofdvliegtijd beperkt tot een week of drie. Een enkel bezoek aan een terrein kan zo wel uitsluitsel geven over het voorkomen van een soort, maar voor een goed beeld over de aantalsontwikkeling is het onvoldoende. De top van de vliegtijd kan immers makkelijk gemist worden. Het is dan niet duidelijk of het lage aantal te wijten is aan een

achteruitgang of gewoon aan te vroeg of te laat tellen.

Landelijk niveau

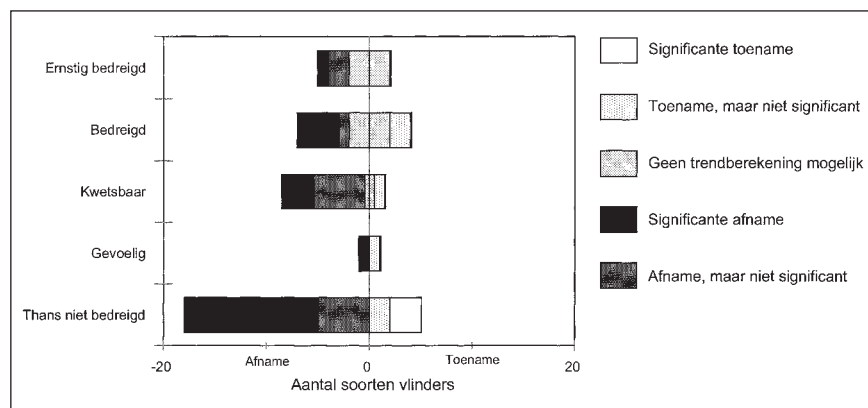
Gegevens van verschillende soorten en routes kunnen worden samengevoegd om de resultaten op landelijk niveau te analyseren. Enkele voorbeelden worden kort besproken.

Soortenbeleid

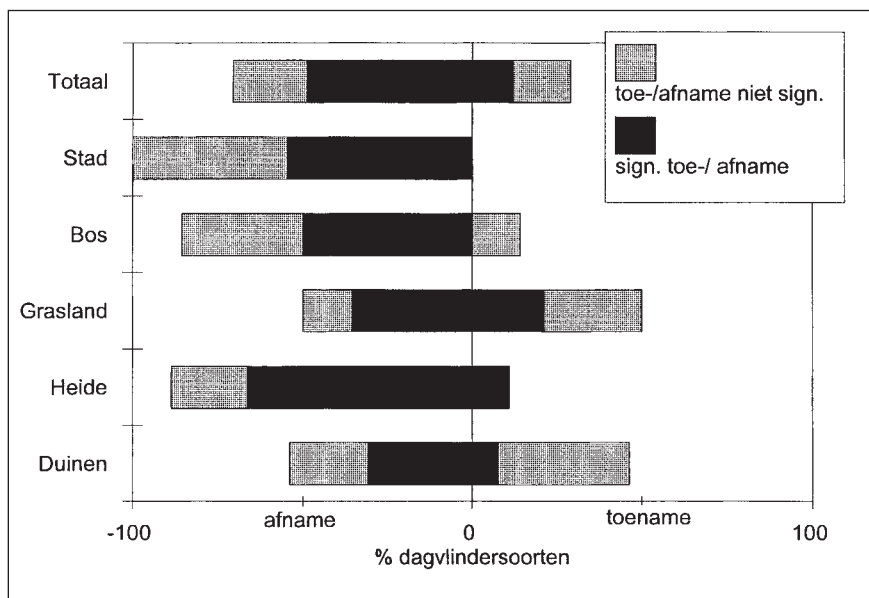
Het soortenbeleid heeft tot doel zeldzame en karakteristieke soorten voor ons land te behouden. Meetnetten vormen een belangrijk onderdeel hiervan. Allereerst vertellen ze ons welke soorten achteruit gaan. Maar ook na onderzoek en maatregelen kunnen we de effecten van die maatregelen bijhouden en vergelijken met overige locaties.

Het Veenhooibeestje is een karakteristieke soort van de randzone van hoogvenen. Het aantal vlinders vertoonde de laatste jaren een vrije val. Na aanleiding van deze snelle achteruitgang is een onderzoek opgestart om de omvang van de huidige populatie vast te stellen en de oorzaak te achterhalen. Van de dertien populaties uit 1990 waren er in 1997 nog maar zes over. De oorzaken verschilden van terrein tot terrein. Na ontginning (vooral tot 1980) en ontwatering en bemesting (jaren tachtig) bleek op sommige locaties snelle en grootschalige hoogveenregeneratie tot het verdrinken van de rupsen geleid te hebben.

Bij beleidsmaatregelen als het herstellen van de waterhuishouding van hoogvenen dient in de toekomst meer reke-

Per categorie van de rode lijst wordt het aantal soorten met een significante toename of afname aangegeven.

Per begroeiingstype wordt het aandeel soorten met een toe- of afname gegeven.

ning gehouden te worden met de fauna. Dagvlinders vormen een eenvoudig te monitoren groep die ook prima indicatoren zijn voor een groot deel van de overige dieren.

Rode lijst

In 1995 is de Rode lijst van bedreigde en kwetsbare dagvlinders in Nederland gepubliceerd. Hierin wordt de functie

van deze Rode lijst omschreven als: "een graadmeter voor het succes of tekortschieten van het gevoerde natuurbeleid. Het ministerie van LNV beschouwt het als haar taak om ernaar te streven dat een nieuwe Rode lijst dagvlinders, die tussen 2000 en 2005 moet verschijnen, kleiner zal zijn dan de Rode lijst uit 1995".

De periode na het uitkomen van de

Rode lijst is nog te kort voor een goede beschouwing van het effect na 1995. Figuur 1 illustreert de trend van de dagvlinders per Rode lijst categorie tussen 1990 en 1997. Slechts drie soorten die thans niet bedreigd zijn vertonen een toename. Veel meer soorten gaan achteruit. Als deze trend zich ongewijzigd voortzet zal een nieuwe Rode lijst dagvlinders eerder langer dan korter worden.

Doelsoorten

Alle soorten van de Rode lijst zijn ook doelsoorten in het natuurbeleid, met uitzondering van de Koninginnepage (wel Rode lijst, geen doelsoort) en het Geelsprietdikkopje (geen Rode lijst, wel doelsoort). De balans van voor- en achteruitgang wijkt dan ook niet wezenlijk af van die van de soorten van de Rode lijst.

Begroeiingstype

De trends kunnen ook per begroeiingstype berekend worden. Een soort kan het tenslotte in het ene begroeiingstype veel beter doen dan in het andere. Figuur 2 geeft de trends samengevat per begroeiingstype. Vooral vlinders die karakteristiek zijn voor stad (veel gewone soorten), bos (bijvoorbeeld Bont dikkopje en Eikepage) en hei (bijvoorbeeld Heivlinder en Heideblauwtje, en inclusief soorten van hoogveen zoals het Veenhooibeestje) blijken tussen 1990 en 1997 achteruit te gaan in dat begroeiingstype. Op graslanden en duinen is de situatie minder kritisch, maar ook daar ligt de balans aan de negatieve kant.

Geelsprietdikkopje. Foto: De Vlinderstichting Henkjan Kievit

Koevinkje. Foto: De Vlinderstichting Henkjan Kievit

Onderzoeksniveau

De tellingen van de meetnetten zijn ook geschikt om bepaalde onderzoeksvragen te beantwoorden. Een voorbeeld daarvan is het onderzoek naar het effect van begrazing op dagvlinders in de duinen (zie vorig nummer van dit blad). Dankzij de grote hoeveelheid monitoringroutes werd duidelijk welke soorten gebaat zijn bij begrazingsbeheer. Een ander voorbeeld van het gebruik van meetnetgegevens is de kwantificering van de relaties tussen dagvlinders en enkele milieuv variabelen (stikstof-, vocht- en zuurgetal). Hierdoor kunnen we sneller achterhalen wat de oorzaak van veranderingen in trend of verspreiding is.

50

Meedoen

Dit artikel geeft een kort overzicht van enkele mogelijkheden van twee biotische meetnetten. Behalve nuttig is het tellen van vlinders en libellen ook gewoon leuk. Wie mee wil doen kan schrijven, bellen of emailen naar De Vlinderstichting (0317-467346 of vlinders@bos.nl). Samen met de tellers bezoeken wij alle locaties om eventuele problemen meteen op te lossen. Routes voor zeldzame of rode lijst soorten zijn extra welkom. Tellers ontvangen jaarlijks een overzicht van hun tellingen en de jaarlijkse rapportage over de stand van dagvlinders en libellen in ons land.

Zilveren maan. Foto: De Vlinderstichting Henkjan Kievit

C. van Swaay en R. Ketelaar werken bij de Vlinderstichting, C. Plate werkt bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, sector Milieu.

VOGEL- EN HABITAT- RICHTLIJN VAN BELANG VOOR NEDERLANDS NATUURBEHEER

B. van Tooren

Een jaar geleden hadden vermoedelijk nog maar weinig beheerders van natuurterreinen gehoord van de Vogel- en de Habitatrichtlijn. Dat beeld is inmiddels ongetwijfeld veranderd. Het onderwerp haalt regelmatig de landelijke pers en momenteel is er zelfs veel commotie over de Vogelrichtlijn. Hoe is de stand van zaken met betrekking tot deze internationale regelgeving en wat heeft de beheerder aan deze richtlijnen? Onderstaand een beknopte samenvatting van de belangrijkste onderdelen van deze lastige maar voor de toekomst zo belangrijke materie.

Een veelheid aan verdragen

Er zijn in internationaal verband de laatste jaren diverse internationale verplichtingen aangegaan voor de bescherming van natuur en milieu. Op wereldschaal is er bijvoorbeeld het CITES-verdrag betreffende de internationale handel in beschermde plant- en diersoorten en de Conventie van Bonn (1979) inzake de bescherming van trekkende wilde diersoorten. In Europa is er o.a. het verdrag van Bern (1979) inzake wilde dieren en planten en hun natuurlijk leefmilieu. Deze verdragen zijn in de eerste plaats gericht op de bescherming van soorten. In belang voor het Nederlandse natuurbeheer worden ze overtroffen door drie gebiedsgerichte internationale afspraken: De Vogelrichtlijn (1979), de Habitatrichtlijn (1992) en de Conventie van Ramsar (1971).

Conventie van Ramsar

In het kort eerst iets over de Conventie van Ramsar. Landen in de gehele wereld kunnen tot dit verdrag toetreden (Nederland deed dit in 1980). Het vormt een overeenkomst inzake de bescherming van wetlands van internationale betekenis, met name als verblijfplaats voor watervogels. Een land kan gebieden aanwijzen als "wetland". Daarvoor moet het wetland:

- uniek zijn of representatief zijn voor een categorie wetlands of,
- het moet van internationaal belang zijn voor een of meer categorieën planten of dieren of,
- er moeten regelmatig 20.000 exemplaren van een watervogelsoort voorkomen, of 1 % van de wereldpopulatie van een watervogelsoort herbergen, of er moeten regelmatig aanzienlijke aantallen watervogels voorkomen die indicatief zijn voor de kwaliteiten van wetlands of,
- het gebied moet van internationaal belang zijn voor inheemse vissoorten.

Aanmelding betekent in praktijk vooral dat een gebied extra status heeft, bijvoorbeeld van belang bij de bescherming van het gebied. Ook kan het terecht een beperking van de mogelijkheden voor jacht met zich mee brengen. Jacht op watervogels gaat dan immers direct ten koste van de waarden waarvoor het gebied juist was aangemeld.

De Vogel- en Habitatrichtlijn

De Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn geven bindende regels voor de lidstaten van de Europese Unie. De Vogelrichtlijn richt zich op het behoud van de vogelstand, de Habitatrichtlijn op de instandhouding van de natuurlijke habitats en de wilde flora en fauna (met uitzonde-